

INTERFERENȚE CULTURALE GERMANO-ROMÂNE ÎN EPOCA ILUMINISTĂ: FRANZ JOSEPH SULZER

Interferențe culturale germano-române au existat și înaintea secolului Luminilor, ele luând un caracter ceva mai pronunțat în epoca Reformei, favorizate fiind de aceasta. Este de amintit faptul că umanismul german a luat, de la început, o formă pedagogică, având ca scop transformarea învățământului, conform intereselor burgheziei, într-o educație practică, rațională¹. Astfel, nu este de mirare că din direcția universităților germane, s-au răspândit în toată Europa, inclusiv în zona Carpatică, învățați și pedagogi formați la aceste școli.

Secolul care a favorizat și determinat însă realizarea unor legături puternice și cu continuitate între lumea germană și români a fost secolul XVIII. Apariția secolului rațiunii a fost dublată în plan politico-militar și teritorial de retragerea otomană în fața Casei de Habsburg, începută la sfârșitul secolului XVII. Această retragere și, implicit, avansarea austriacă în teritoriile nou ocupate au dus la importante transformări de ordin politic, economic, social și cultural. Una dintre cele mai importante urmări ale înaintării austriece în sud-estul Europei a fost cea din planul confesional. În cazul românilor transilvăneni, unirea unei părți a acestora cu Biserica Romei avea să se dovedească extrem de benefică în planul dezvoltării conștiinței de sine la un nivel național, mai complex și cu semnificații mai adânci, care îi va lua locul acelei simple conștiințe de sine dinaintea². Ridicarea lor prin cultură s-a realizat în primul rând prin studiul efectuat în străinătate și, în primul rând, la universitatea din Viena, devenită un factor de realizare a unității imperiului prin educație și prin pregătirea unor oameni capabili de a pune în practică reformele iluministe³. Majoritatea cărturarilor de vază ai Școlii Ardelene au studiat la Viena: Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ion Budai-Deleanu, Ioan Piuariu-Molnar, pentru a aminti doar câțiva, poate cei mai cunoscuți, dintre aceștia. Mediul intelectual al Vienei acelor ani va influența profund formația spirituală a lui Petru Maior, unde se conturează personalitatea sa iluministă, „având trăsăturile specifice ale unui cărturar format în mediul universitar german”⁴.

Franz Joseph Sulzer, elvețian de origine, a ocupat funcția de căpitan și auditor în armata imperială austriacă, staționând împreună cu regimentul său și în Transilvania, la Reghin, unde îl va cunoaște și pe Petru Maior. În anul 1776 Sulzer părăsește Transilvania cu destinația Țara Românească, unde, la invitația principelui Alexandru Ipsilante, va rămâne cu intenția de a înființa o academie de drept⁵. Se va stinge din viață în anul 1791, la Pitești, după ce va publica în perioada 1781-1782, la Viena, cele trei volume ce constituie prima parte, cea geografică, a lucrării sale: *Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist: der Wallachei, Moldau und Bessarabiens, in Zusammenhange mit der Geschichte des übrigen Daciens, als ein Versuch einer allgemeinen dacischen Geschichte*. Cea de a doua parte, cea istorică, nu a mai apărut. Sulzer a fost un erudit, care era un „cunoscut al tuturor ardelenilor literați”, cum avea să afirme Iorga⁶. A fost alături de Ioan Piuariu-Molnar, Alexandru Mavrocordat și Gheorghe Bánffy – viitorul guvernator al Transilvaniei după moartea lui Brukenthal – membru al lojei masonice „Sf. Andrei” din Sibiu, organizație caracterizată prin răspândirea celor mai avansate idei ale epocii și cultivarea ideilor cosmopolite și umaniste care au caracterizat gândirea europeană a secolului al XVIII-lea, mai ales prin perspectiva universităților germane⁷. Prin el a luat

¹ Andrei Oțetea, *Renașterea și Reforma*, București, „Editura științifică”, 1968, p. 234.

² M. Bernath, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, Cluj, Editura „Dacia”, 1994, p. 161-168.

³ Pompiliu Teodor, *Petru Maior*, în *Istoria literaturii române*, Vol. II, București, 1968, p. 58.

⁴ *Ibidem*, p. 59. „La Viena citește scrieri galicane și febroniene care militau pentru limitarea papalității la sfera aributelor ei. Iată cum în capitala imperiului se definește personalitatea de iluminist a lui Petru Maior, având trăsăturile specifice ale unui cărturar german, influențat de umanism – îndeosebi de Erasmus și de Hugo Grotius -, care încerca să restituie doctrinei creștine puritatea ei inițială. [...] Opera de peste câțiva ani a lui Petru Maior – „Procanonul” - , precum și lecturile lui din această vreme, care converg spre aceste tărâmurii ale gândirii secolului, impregnate de spiritul lui Erasmus, Pascal, Hugo Grotius, ne indică profilul unui intelectual dominat de ideea unei renovatio a religiei de natură renașteristă. Acesta este marele câștig al studiilor sale vieneze, ce dă sensul unor preocupări viitoare”.

⁵ N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, vol. I, București, 1969, p. 20-21: „Străinii de cari se înconjurase Ipsilanti pentru sarcini diplomatice și de cancelarie erau foarte bine aleși [...]. Aduse pe Sulzer pentru a învăța legile și filozofia pe tinerii boieri, pentru a pregăti alcătuirea codului și pentru a face servicii de informator peste hotare”.

⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 233.

⁷ D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 95.

cunoștință Șincai de cronica lui Miron Costin⁸. Era, așadar, un membru activ al intelectualității progresiste ardeleni, familiarizat cu o arie foarte vastă de autori, de la clasicii latini la contemporani. Ceea ce l-a făcut faimos este teza sa imigraționistă cu privire la români, el fiind primul autor cunoscut care enunță această teorie, asupra căreia capătă astfel drepturi paternale. Această teorie a migrației târzii, medievale, a românilor din sudul Dunării spre teritoriile actuale, a fost și este vehement contestată de istoricii români, după cum a fost și este deopotrivă de înflăcărat susținută de unii autori străini, în principal maghiari și germani. Bineînțeles că triada Micu, Șincai, Maior nu a întârziat să dea replici vehemente împotriva acestei teorii susținute de altă triadă, germanică, lui Sulzer alăturându-i-se în timp și Joseph Karl Eder și Johann Christian Engel. Engel îi dă lucrării lui Sulzer epitetul *das Sulzer'sche klassische Buch*, iar Eder va prelua și dezvolta îndeaproape ideile lui Sulzer în cele 53 de note critice scrise în 1791 ca un răspuns polemic la *Supplex*⁹, istoria având aici implicații în sfera politicului, devenind un adevărat *instrumentum regni*.

Lucrarea lui Sulzer se constituie într-o descriere cuprinzătoare și critică a Țărilor Române de la sfârșitul secolului XVIII în toate aspectele lor, de la locuitori la economie, politică, administrație, origine și limbă, istorie, literatură, obiceiuri, religie, educație, cultură etc. Opera sa se încadrează, astfel, în scrierile iluministe, el punând mare accent pe tratarea critică a subiectelor și insistând asupra unor concepte de bază ale Aufklärung-ului: educația, emanciparea prin cultură, toleranța religioasă și națională. Este însă necruțător în a sublinia tarele de caracter ale românilor, ceea ce, pe lângă teoria imigraționistă, îi va aduce o întreagă serie de răspunsuri polemice din partea cărturarilor ardeleni.

Sulzer începe partea a doua a operei sale cu o discuție asupra originii națiunii valahe, care, spune el, chiar dacă nu mai avea multe de comandat în propria sa patrie în momentul scrierii operei, trebuia totuși tratată ca fiind poporul cel dintâi și dominant în acea țară. El citează încă de la început pe renumitul profesor de filosofie și retorică de la Halle, Johann Thunmann, cu lucrarea sa *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, apărută la Leipzig în 1774, unde acesta afirmă că popoarele albanez și român sunt cele mai puțin cunoscute vest-europenilor¹⁰, și își exprimă dorința de a face cunoscute cunoștințele sale despre națiunea română în regulul vest. Situația lui îi apare însă de la început incomodă, deoarece el trebuie să privească în „întunericul în care sunt înfășurate știrile“ despre originea poporului român, și se gândește ce puțină lumină au reușit să facă în privința originii românilor, cei ce au încercat acest lucru înaintea lui, inclusiv Thunmann. Sulzer amintește de faptul că cea mai mare parte a istoriografilor medievale și moderni erau partizani ai originii romane a românilor. Deși nu se compară cu istoricii de profesie, Sulzer consideră că cunoștințele sale despre țara, limba și obiceiurile unei nații sunt mai folositoare decât o mie de istorici întunecați și lipsiți de spirit critic, care se ridică în slăvi unul pe celălalt. El afirmă că teoriile sale le expune nu pentru a decide, ci pentru a le supune verificării și folosirii ulterioare.

Sulzer nu contestă românilor originea lor romană. El își formulează cunoscuta sa teză asupra originii românilor, plecând de la premisa că românii „ar fi putut să împrumute ca romani obiceiuri și cuvinte slave, la fel de bine cum slavii ar fi putut împrumuta cuvinte și obiceiuri romane“¹¹ prin lunga lor conviețuire unii cu ceilalți. Deși asupra acestei păreri Sulzer recunoaște că nu poate să facă lumină, el neagă cu tărie originea daco-romană a românilor ca urmași ai lui Traian, afirmând că aceștia nu pot fi considerați aborigeni, ci un popor venit mai târziu, contrazicând în acest scop pe Thunmann și pe toți cei care susțineau contrariul. El nu dă crezare cronicilor lui Anonimus și Nestor, care, în opinia lui, ca și a lui Thunmann, pe care-l citează, îi confundau pe români cu bulgarii. Sulzer afirmă că la retragerea aureliană Dacia a rămas fără populație romanizată, și că, oricum, nici un popor nu ar fi putut

⁸ I. Tóth Zoltán, *Primul secol al naționalismului românesc ardelean 1697-1792*, București, „Pythagora“, 2001, p. 373.

⁹ Josef Karl Eder, *Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae iura tribus receptis Nationibus communia postliminio sibi adseri pustulantium. Cum notis historico-criticis. I.C.E. civis transilvani*, Cluj, 1791.

¹⁰ „Uns westlichen Europäern sind keine Völker des Weltheiles, welchen wir bewohnen, in Ansehung ihres Ursprungs, ihrer übrigen Geschichte so unbekannt, als die Albaner, und die Wlachen; und doch sind es Hauptvölker, wichtige Hauptvölker, die ein jeder Geschichtsforscher zu kennen wünschen sollte, deren Geschichte eine große Lücke in der ältern und neueren europäischen Geschichte ausfüllen würde. Aber sie spielen jetzt keine Hauptrolle mehr, sie sind unterthänige Völker, sie sind unglücklich, und der Historiker ist oft eben so ungerecht, als der gemeine Mensch, er verachtet den, der nicht im Glücke ist.“ Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist: der Wallachei, Moldau und Bessarabiens, in Zusammenhange mit der Geschichte des übrigen Daciens, als ein Versuch einer allgemeinen dacischen Geschichte*, Bd. II, Wien, 1781, p. 4.

¹¹ *Ibidem*, p. 12.

rezista în Transilvania, considerată de tabăra opusă ca leăganul civilizației romane, timp de șapte sute de ani invaziei a numeroase popoare migratoare care între timp au dispărut. În sprijinul afirmațiilor sale Sulzer mai aduce încă două argumente, care, în opinia autorului, ar putea face lumină asupra problemei: situația politică a românilor în Transilvania și religia românilor de pretutindeni. El pleacă de la premisa că starea actuală a unui popor este urmarea constituției sale anterioare. Românii din Transilvania sunt văzuți de autor ca ținuți într-o stare de servitute și tratați ca sclavi, la momentul la care el scrie. Astfel românii, pe care el îi consideră aici cel mai vechi și cel mai numeros popor, nu constituie încă o națiune în Transilvania, spre deosebire de toți ceilalți, inclusiv sașii, care au ajuns foarte târziu acolo, și beneficiau de anumite libertăți și privilegii. Doar românul nu avea nici libertate de conștiință, nici drepturi cetățenești, nici proprietate, și nici nu îi era permis accesul la demnități. Doar el nu-și putea ridica capul din pământul în care îl oprimbau ceilalți. Doar sub sceptrul blând al „marii Teresia“, afirmă Sulzer, a început să fie soarta lor ceva mai suportabilă, iar conducerea umană a lui Iosif II, „spune Thunmann cu o dorință îndeplinită deja pe jumătate“¹², le va insufla acestora dragostea de știință și de cultură europeană; deja toate măsurile erau luate în acest sens, ei urmând a fi nu doar liberi ci și învățați și civilizați; deja apăreau, remarcă Sulzer, scriitori printre ei, deja erau unii dintre ei angajați în funcții publice, dar lent, foarte lent considera el că va fi mersul mai departe al acelei prefaceri. Acolo unde conducătorul bine intenționat, interesat de binele supușilor săi trebuie să se lupte cu prejudecățile învechite și cu interesul personal al părții celei mai puternice, deși celei mai mici, și chiar cu vechea lege, nu se pot aștepta pași rapizi în această transformare, continuă Sulzer. În cele mai importante afaceri, și chiar în administrarea dreptății suveranul poate să poruncească ce vrea căci, ca urmare a mândriei naționale umflate și pe nedrept tensionate, bazată pe o origine veche ce nu-și are rostul, și în principiu chibzuită pe nimic altceva decât interesul propriu, va fi preferat omul cel mai amărât dintr-o națiune celui mai respectabil om din cealaltă națiune, pur și simplu pentru că acesta nu aparține primei națiuni. Nimic nu este mai comun la judecăți, decât a auzi că unul sau altul trebuie să aibă câștig de cauză, pur și simplu pentru că celalalt este nimic altceva decât român, afirmă Sulzer, făcând aici aluzie la atitudinea sașilor din Transilvania față de români.

Însă de unde vine tot acest dispreț, de ce nu au românii libertate, proprietate, drepturi cetățenești și nu au parte de considerație în Transilvania, se întreabă Sulzer, dacă ei reprezintă cel mai vechi popor? Doar dacă ei au venit mai târziu pe aceste meleaguri fără să primească toate aceste drepturi, este concluzia la care ajunge el în legătură cu primul argument¹³. Cel de-al doilea argument adus de Sulzer în sprijinul tranșării chestiunii litigioase în favoarea sa, este cel al religiei românilor, care, spera el, va pune într-o lumină și mai favorabilă părerea sa. El pleacă de la ideea că papalitatea a făcut eforturi de catolicizare în regiunea Țărilor Române, amintind, în acest sens, episcopatele cumane de Milcov și Argeș, și că aceasta nu a întâlnit piedici din partea vreunor ortodocși. Adăugând și lipsa izvoarelor scrise despre biserica răsăriteană în această regiune, și considerând că cuvintele regelui Ștefan cel Sfânt, referitoare la episcopii răsăriteni pentru popoarele de această religie de pe teritoriile sale, îi priveau doar pe slavii din sudul Dunării, nicidecum pe românii din nordul acesteia, el trage concluzia că românii au venit din Balcani, conduși de frații Asan și Petru, după anul 1186, când împăratul bizantin Isaac Angelos le-a impus acestora taxe împovărătoare, care i-au determinat pe aceștia să se despartă de greci, și împreună cu bulgarii, pe care i-au convins la aceeași acțiune, au trecut la nord de Dunăre, unde ar fi încheiat tratate cu cumanii din Moldova și Țara Românească. Singura prezență a românilor în Dacia transalpină ar fi fost una trecătoare, cauzată de folosirea lor ca mercenari împotriva polonezilor, chemați fiind de regii maghiari. Ar fi trăit împreună cu cumanii, iar apoi, din 1243, după marea invazie tătară, ar fi părăsit iarăși, împreună cu cumanii, zonele subcarpatice, și ar fi trecut în sudul Dunării, de unde regii unguri i-au rechemat pe cumani. În continuare, pe baza interpretării sale a diplomei andreeane din 1224, a diplomei de donație a regelui Bela către ioaniți din 1247, prin care se acorda acestora, în anumite condiții, regiunea Severinului, a istoriei bisericești privitoare la întemeierea episcopiei cumane din 1228 și 1234, trage concluzia¹⁴ că românii sunt nou veniți în aceste teritorii. Din diploma andreeană Sulzer prezintă un fragment tradus de el în germană, în care sașii se plâng de faptul că românii ar fi ocupat abuziv pădurile și apele sașilor, în timp ce aceștia din urmă erau plecați, împreună cu regele Ungariei, în cruciadă, românii care ar fi

¹² *Ibidem*, p. 13.

¹³ *Ibidem*, p. 15.

¹⁴ *Ibidem*, p. 31.

ocupat aceste proprietăți săsești fiind veniți doar la începutul aceluia secol (XIII) în Ardeal¹⁵. În diploma de donație către ionați, se specifica excluderea din actul de donație a teritoriilor stăpânite de doi voievozi români, Litovoi și Seneslau. Sulzer, însă, citează din textul diplomei *excepta terra Kenazatus Liniyo [sic!] Vayvodæ* și *excepta terra Syeneslai Vayvodæ* urmat de *quam eisdem relinquimus, prouti idem hactenus tenuerunt*, și interpretează cuvântul latin *hactenus* ca având semnificația de doar cu trei, patru ani în urmă, și nu cu sensul de cu mult timp în urmă, cum afirmă el că în mod greșit ar părea la o primă vedere, și care ar confirma posesia îndelungată a acelor teritorii de către români¹⁶. Aduce în sprijinul afirmațiilor sale și Letopisețul lui Greceanu¹⁷, din care dă, tot în traducere în limba germană, un citat în care se vorbește despre migrarea românilor dinspre sud la nord de Dunare, după ce aceștia s-au despărțit de romani. Ei s-ar fi așezat în jurul Severinului, iar unii dintre ei ar fi mers chiar până în Transilvania, așezându-se pe Olt, Mureș și Tisa. Sulzer dă multă crezare letopisețului, considerându-l pe Greceanu un prostănac, care numea în scrierea sa Banatul Severinului din evul mediu drept Valahia Crăiască (el scriind acel letopiseț în timpul ocupării Olteniei de către austrieci, cum ne spune chiar Sulzer), și care probabil nu știa ce însemnau nordul și sudul. Din aceste cauze, spune Sulzer, logofătul nu avea cum să închipuie singur acele lucruri, pe care, astfel, cu siguranță le-a găsit în arhivele patriei sale, care arhive ar fi conținut acele informații pe o bază reală.

Ultimul și, totodată cel mai puternic argument adus de Sulzer este unul nou, oferit de Thunmann „fără voia sa“, argumentul lingvistic. În toată partea referitoare la originea și la limba românilor, Sulzer îl contrazice pe Thunmann, care în lucrarea sa afirmă continuitatea românilor în teritoriile actuale, după retragerea aureliană. Românii din Balcani, macedoromânii, foarte numeroși, afirmă Sulzer, vorbeau aceeași limbă cu cei de la nordul Dunării, însă amestecată mai puternic cu cuvinte grecești. Grecii i-ar fi numit pe aceștia, în batjocoră, „hinkende Wlachen“ români șchiopi, deoarece îi considerau inferiori daco-românilor care le umpleau pungile¹⁸, însă ei erau cunoscuți de peste 750 de ani ca valahi, și se numeau chiar ei rumuni. El subliniază de asemenea lipsa cuvintelor ungurești și de altă origine (ceea ce este desigur eronat), care ar fi trebuit să fie conținute în fondul limbii române, dacă românii ar fi locuit în permanență în regiunea fostei Dacii traiane, și ar fi intrat în contact cu migratorii. În concluzie, îi consideră pe români și macedoromâni un amestec de romani traco-moesieni și slavi, care s-au format în sudul Dunării, având obiceiuri, tradiții și limbă de origine romană, dar și obiceiuri, tradiții și limbă de origine slavă. În opinia sa românii nu sunt așadar nici romani puri și nici slavi curați, ci un amestec format din cele două popoare, în care predomină însă elementul roman. Formarea poporului român este văzută de el ca urmare a așezării slavilor printre romanii din Moesia, Tracia și Macedonia, în urma amestecului celor două popoare rezultând poporul român.

Sulzer continuă cu prezentarea limbii române, în capitolul 3 al volumului II din opera sa, în care vrea să sublinieze și mai mult corectitudinea tezei sale. Pentru început se plânge de inexistența unor gramatici românești, doar după îndelungate cercetări primind de la Dimitrie Eustatievici, pe care îl considera un om de un deosebit caracter, cunoscător al celor mai multe limbi europene, în special al celor slave, un manuscris cu *Gramatica românească*. Sulzer avea de gând să preia în lucrarea sa cât mai mult din *Gramatica* lui Eustatievici, când a luat cunoștință de apariția lucrării lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai *Elemente Linguae Daco-Romanæ sive Valachicæ*, prima gramatică românească ce avea un pronunțat caracter științific, fiind totodată și un scurt tratat asupra limbii române. Lucrarea, ce avea ca scop, pe lângă culturalizarea unui număr cât mai mare de români, și dovedirea originii latine a limbii române și implicit vechimea poporului român pe aceste locuri¹⁹, nu putea decât să stârneasce spiritul polemic al lui Sulzer, care tocmai afirmase contrariul cu privire la continuitatea românilor. În capitolele anterioare, unde infirmase continuitatea românilor pe teritoriile actuale, el combătuse părerile lui Thunmann dar și ale lui Samuil Micu, a cărui operă *Origines Daco-Romanorum* susținea că o are în manuscris. Este, de altfel, singurul loc, în afară de introducerea făcută de Șincai la prima ediție a *Elementelor*, unde se vorbește despre această operă a lui Samuil Micu, care nu s-a păstrat până astăzi. În capitolul dedicat limbii române Sulzer va combate din nou afirmațiile lui Samuil Micu. Ceea

¹⁵ *Ibidem*, p. 32

¹⁶ *Ibidem*, p. 26-27.

¹⁷ *Ibidem*, p. 28-30.

¹⁸ *Ibidem*, p. 34.

¹⁹ Samuil Micu, Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanæ sive valachicæ*, Cluj-Napoca, Editura „Dacia“, 1980, p. VIII.

ce face Sulzer este să copieze gramatica lui Micu în lucrarea sa, făcând comentarii pe marginea fiecărui aspect tratat de autor. Comentariile vin să dezvăluie, în opinia lui Sulzer, o exagerare a autorului român, care ar fi lăsat, în conceperea operei sale, total în afara considerației limba slavă, pentru a așeza doar latina la originea limbii române²⁰. Desigur că, în unele privințe, Sulzer are dreptate, cunoscute fiind exagerările făcute de puriștii latini, reprezentanți ai Școlii Ardelene, în încercarea lor de a demonstra fără echivoc originea latină și continuitatea poporului român. Astfel, în prima ediție a *Elementelor*, Samuil Micu a optat pentru o ortografie etimologică, ce a dus la transformarea unor cuvinte românești, scrise într-o formă cât mai apropiată de prototipurile lor latinești, până acolo încât acestea, așa cum sublinia și Sulzer, erau greu de recunoscut și imposibil de utilizat de vorbitorul simplu. Pentru fonemele românești, care nu existau în limba latină, s-au creat semne noi. În a doua ediție, Șincai a realizat pericolul de a se ajunge la un sistem ortografic greoi, dacă s-ar fi continuat sistemul ortografic etimologic, și a simplificat sistemul de scriere, îndreptându-l spre fonetism.

Desigur că și Sulzer greșeste destul de mult în critica sa, de la a considera (urmând în acest sens pe Pray) că maghiarii și turcii sunt același popor la origine, până la afirmația nefondată potrivit căreia româna nu s-ar putea scrie cu caractere latine, sau la afirmația că în limba română nu există împrumuturi maghiare. Sulzer prezintă în lucrarea sa și un vocabular român-german de 360 de cuvinte, în care toate acele cuvinte românești ar avea originea slavă, plus un tabel de 47 de cuvinte în limbile română, slavă, latină și germană, prin care dorea să dovedească faptul că multe cuvinte uzuale românești de origine latină se regăsesc și în limba slavă, putând a fi preluate în română prin intermediul acesteia din urmă. Cât despre cele 360 de cuvinte pe care Sulzer le consideră de origine sigur slavă, un studiu făcut de Marinella Lörinczi Angioni²¹ după DEX a demonstrat că 223 dintre acestea sunt de origine slavă, 7 își au originea în slavă și/sau altă limbă, celelalte avându-și originea în maghiară, turcă, albaneză, sau neavând o origine precisă.

Faptul că lui Micu și Șincai le-a parvenit manuscrisul lui Miron Costin prin intermediul lui Sulzer, și că acesta din urmă avea operele în manuscris ale lui Micu și Eustatievici²², și că a citit *Elementele* în chiar anul apariției lor ne demonstrează legăturile culturale intense dintre cărturarii români și cel pe care Șincai îl numește în cuvântul introductiv la prima ediție a *Elementelor* „preaeruditul și preaînvățatul domn Francisc Iosif Sulzer”²³. Micu și Șincai nu au dat, din câte cunoaștem, replici polemice la lucrarea lui Sulzer. Replicile polemice furtunoase aveau să vină din partea altui cunoscut al lui Sulzer, și cu mult după moartea acestuia. Petru Maior, căci despre el este vorba, va scrie la Buda, în 1812, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, unde va contrazice categoric toate afirmațiile lui Sulzer cu privire la originea sud-dunăreană a românilor.

Deși autorul *Istoriei Daciei transalpine* subliniază, în repetate rânduri, că se află doar în căutarea adevărului și consideră propria sa critică foarte obiectivă²⁴, istoricii români îl vor acuza de partizanat și rea intenție cauzată mai ales de nemulțumirile și nerealizările în plan personal suferite de acesta în Țara Românească. În fruntea celor ce-l acuzau pe Sulzer se afla, bineînțeles, Petru Maior, poate cel mai înflăcărat dintre puriștii latini. Maior este, însă, cunoscut pentru aversiunea sa față de străinii care, în opinia sa, aveau o atitudine rău-voitoare față de români, găsindu-le acestora motive personale de ură împotriva românilor, care făceau, după același raționament al lui Maior, ca lucrările acestora să nu mai fie verosimile, ei scriind cu o accentuată subiectivitate, înflăcărați fiind de ură sau invidie la adresa românilor. Maior i-a trasat lui Sulzer un portret foarte negativ, reluat apoi de Ion Budai Deleanu în *Descrierea Bucovinei*.

Mai târziu însă, se vor ridica și voci dintre învățații români care vor prețui lucrarea lui Sulzer pentru caracterul ei inedit și erudit. Cel mai bun exemplu în acest sens este marele filolog Lazăr Șăineanu care declara în 1895 că: “Nici un alt scriitor străin nu ne-a lăsat informațiuni atât de

²⁰ Franz Joseph Sulzer, *op. cit.*, p. 207.

²¹ Marinella Lörinczi Angioni, *Alle origini della linguistica romana, da H. Megiser a F. J. Sulzer*, Università degli studi di Cagliari, 1983, p. 141-155.

²² La pagina 271 vorbește despre o altă operă a lui Micu, anterioară *Elementelor* și *Originii*, probabil *Breviș Historica*. De asemenea, la pagina 156, amintește de faptul că Șincai i-a dat la rândul său alte scrieri.

²³ Samuil Micu, Gheorghe Șincai, *op. cit.*, p. 5.

²⁴ „Ich liebe diese Länder und ihre Verfassung, wo sie zu loben sind; ich lasse den Fürsten Gika und Iypsilandi da, wo sie es verdienen, Gerechtigkeit Wiederfahren. Ich habe die Regierungsgeschichte ihrer Vorgänger aus den Jahrbüchern ihrer eigenen Nation getreulich übersetzt, mit kritischer Behutsamkeit genutzt, und ihre guten Fürsten eben so sehr erhoben, als die bösen heruntergebracht“. Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, vol. I, Viena, 1781, p. 1.

abundente despre starea noastră socială, despre obiceiuri, datini și ceremonii, ca istoricul austriac. E o scriere de cea mai înaltă valoare sub raportul cultural, o lucrare în mare parte exactă și solidă, și epitetul, ce-i dă Engel (*das Sulzer'sche klassische Buch*) nu-i un simplu ornament. El și Cantemir formează unicele fântâne pentru o cunoștere mai amănunțită a vieții intelectuale a poporului român din ultimele două secole²⁵. Avem de a face, așadar, cu o schimbare radicală de opinie asupra lui Sulzer, Șăineanu așezându-l la loc de frunte, alături de Cantemir, în istoriografia referitoare la români, schimbare survenită după mai bine de 100 de ani de la apariția operei sale, perioadă în care spiritele au avut timp să se mai calmeze, iar autorii români și germanii au avut prilejul să se cunoască mai bine și să înceapă demontarea reciprocă a miturilor sterotipe care i-au opus atâta timp. Atenuarea spiritului polemic și o tratare mai obiectivă și mai favorabilă românilor din partea scriitorilor germani înspre sfârșitul secolului al XIX-lea este sesizată și subliniată și de Klaus Heitmann²⁶.

În peisajul scriitorilor de lucrări cu caracter istoric despre români de la sfârșitul secolului XVIII, Franz Joseph Sulzer face o notă distinctă - prin calitatea, complexitatea, inovația și moștenirea operei sale -, venind să completeze o imagine deja formată despre români, în rândul celor care-i cunoșteau, și mai ales să surprindă și expună, pe alocuri mai subiectiv pe alocuri mai obiectiv, noi caracteristici ale vieții acestora. El este un deschizător de drumuri în domeniul descrierii științifice, erudite, a românilor, distanțându-se de simplele și banalele descrieri de călătorie, foarte gustate în epocă. Inovația sa este dată, pe lângă celebra teză imigraționistă expusă mai sus, și de faptul că este primul care a elaborat și a expus o critică științifică, în spiritul cel mai autentic al Iluminismului, a sistemului despotic de guvernare existent la români, sistem pe care îl găsește vinovat de toate tarele, neajunsurile și de nefericirea românilor.

Aspectele surprinse în comunicare ne demonstrează că a existat o puternică relație între Iluminism și geneza conștiinței naționale la români. Iluminismul a constituit baza spirituală pentru dezvoltarea modernă a popoarelor din sud-estul Europei și totodată strânse legături culturale între estul și vestul Europei. Eforturile învățaților de aici nu puteau însă avea același succes, fără participarea spirituală directă sau indirectă a vestului în evenimentele din est, iar aportul cel mai important la această participare l-au avut, fără îndoială, în acea perioadă Germania și Austria. Interesul lor politic și economic în zonă a dus și la o întrepătrundere culturală cu această regiune, care se va dovedi extrem de benefică pentru români, aceștia suferind în 100 de ani transformarea dintr-un popor printre cele mai necunoscute în Europa, ca istorie și limbă, într-un popor căruia nu puțini îi prevedeau un viitor strălucit²⁷.

PETRU IONESCU

DEUTSCH-RUMÄNISCHE KULTURBEZIEHUNGEN ZUR ZEIT DER AUFKLÄRUNG: FRANZ JOSEPH SULZER

ZUSAMMENFASSUNG

In der Vorliegenden Arbeit wird über Franz Joseph Sulzers *Geschichte des transalpinischen Daciens* besprochen. Das Werk hat eine sehr große Bedeutung zwischen den historiographischen Werken über den Rumänen, da in diese Arbeit zum ersten mal die Theorie der rumänischen Auswanderung von den südlich an der Donau gelegenen Gebieten in die heutigen Gebieten. Diese Theorie hat eine starke Polemik zwischen den rumänischen Geschichtschreiber aus einer Seite und den ungarischen und deutschen Geschichtschreiber auf der anderen Seite ausgelöst, die bis heute noch nicht zu Ende ist.

²⁵ Lazar Șăineanu, *Istoria filologiei române cu o privire retrospectivă asupra ultimelor decenii (1870-1895)*. Studii critice, București, 1895, pp 33-34, apud Marinella Lörinczi Angioni, op. cit., p. 116.

²⁶ Klaus Heitmann, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german*, București, Editura "Univers", 1995.

²⁷ *Ibidem*, p. 283-304.